تەکنیک لە ڕۆمانی درێژترین ساڵدا

سالار ئیسماعیل سەمین
(خورماتوو)

هەرچەندە دارشتنی ڕۆمانێک بە پلەی یەکەم دەبێتە نازناوێک بۆ نووسەرەکەی، لە هەمان کاتیشدا بۆ ژینگەی لە دایکبوونی ڕۆماننووسەکە دەبێتە نازناوێک و پێناسەیەک. کاتێک ناوی (مارکیز و بۆرخیس) دەبیستین یەکسەر ئاماژە بۆ ئەمەریکای لاتینی دەکەین کە جێگای لەدایکبوونیانە. ئەوکاتەی شاکارەکانی (تۆلستۆی و گۆگۆل و دەستۆیڤسکی و تورگنێف و گۆرگی و چیخەف) دەخوێنینەوە. دەڵێین ئەمانە شاسوارەکانی ئەدەبی ڕووسین. ئەوکاتەی ڕۆمانەکانی (عەلی ئەشرەفی دەرویشیان)ت دەکەوێتە بەرچاو، هەرچەندە بەزمانی فارسی دەنووسێ، بەڵام زۆر بە شانازییەوە ئاماژە بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەکات.

کاتێکیش وتیان (زوهدی داودی) کێیە..؟ پێش ئەوەی بڵێین فلانە و کوڕی فیسار، بێ وەستان دەڵێین لەدایکبووی خورماتووی ناوچەی گەرمیانە. لە یەکێک لە کۆڵانە تەنگەبەرەکانی ئەو شارەدا، لە وەرزی گەڵاڕێزانی دووەم ساڵی جەنگی دووەمی جیهانیدا، واتە لە ساڵی ١٩٤٠ی سەدەی ڕابردوودا، چاوی بە لووتکە سەرکەشەکەی ئیمامی عەلی و کەلی هەنجیرەدا هەڵهێناوە.

لەگەڵ شەپۆلە شێتەکان و نرکە ئەزەلییەکەی ئاوە سپیدا گەورە بووە. هەتا هەنکۆکە. لە بواری چیرۆک و ڕۆمان و وەرگێڕاندا ١٤ کتێبی هەیە. هەموو نووسینەکانی بەزمانی ئەڵمانی و عەرەبین، لە شاکارەکانی ئەم ڕۆماننووسە سێینە بەناوبانگەکەیەتی بەناوونیشانەکانی (درێژترین ساڵ و سەردەمی هەڵهاتن و وەرچەرخانەکان).

لەم لێکۆڵینەوەیەدا ئاماژە بۆ درێژترین ساڵی دەکەم. کە لە ساڵی ١٩٨٨- ١٩٨٩ی سەدەی ڕابوردوو بەزمانی ئەڵمانی نووسیویەتی. لە ساڵی ١٩٩٣دا چاپی کردووە- هەر خۆیشی لە ساڵی ١٩٩٤ کردوویەتی بە عەرەبی. لە ساڵی ٢٠٠٨دا لەلایەن وەرگێڕ (سەباح ئیسماعیل)ەوە کراوە بە کوردی. لە کۆتایی ساڵانی نەوەدەکانی سەدەی ڕابوردوودا ڕۆمانی درێژترین ساڵم بەعەرەبییەکەی خوێندەوە. ویستم لێکۆڵینەوەیەکی لەسەر بنووسم، بەڵام پێش لێکۆڵینەوەکە، چیرۆکێکی ڕۆماننووسم بەناوونیشانی (پرتقالة من یافا) وەرگێڕایە سەر زمانی کوردی کە تا ئێستاش دەقە وەرگێڕدراوەکە لە ئەرشیفەکەمدایە. ناردم بۆ دەزگای ڕۆشنبیری ئەوکاتە بڵاونەکرایەوە، لەژێر دەقەکەدا نووسرابوو ئەم چیرۆکە بەهیچ شێوەیەک بڵاو نابێتەوە. خاوەنی دەقەکە هەڵاتووە. لەکاتێکدا چیرۆکەکەم لە گۆڤاری (ئەقلام)ەوە وەرگرتبوو. ئیتر سانسۆر بوو بە لەمپەر و بەربەست و بیرۆکەکەم پووچەڵ بووەوە. ئێستاش پاش وەرگێڕانی

زوهدی داودی

رۆمانەکە بە تێروتەسەلی دەقە کوردییەکەم خوێندەوە. بە شێوەیەکی زۆر باش ناوەرۆکەکەم لەلا گەڵاڵە بوو. وەک ئەرکێکی ئەدەبی دەمەوێ، بە گشتی ئاماژە بەهونەری دارشتنی رۆمانەکە بکەم.

(١)

لە رۆمانی درێژترین ساڵدا، گێرەرەوە ئاماژە بۆ سنووری دۆڵی کفران دەکا، کە شوێنی لە دایکبوونی رۆمانەکەیە. سەرەتایش بە کورتە چیرۆکی منداڵە شوانکارەکان دەست پێدەکا، کە کۆلاژدم و دووپشک لە کونەکان دەردێنن. نەک تەنیا لەم رۆمانەدا، بەڵکو لە هەموو چیرۆک و رۆمانێکدا (شوێن) رەگەز و بەردی بناغەیە بۆ دارشتنی ئەو دوو ژانرە سەرەکییەی ئەدەبە. تەماشاکە گێرەرەوە چەند سەرنجراکێشەکە وەسفی دۆڵی کفران دەکا، ئەو دۆڵە دەکەوێتە نێوان چیای مازوخ و قاجرەوە. رووباری ئاوە سپی دێرینیش پێچاوپێچ بەنێو دۆڵەکەدا بەرەو خوار شۆڕ دەبێتەوە. لەم توێژینەوەیەدا بەشێوەیەکی لۆژیکانە و بە راشکاوی، دوور لە هەرێمچێتی و ناوچەگەری، دەمەوێ ئاماژە بۆ لایەنی هونەریی ئەم شاکارەی ئەم رۆماننووسە بکەم. لە هەموو رۆمانێکدا، ئەگەر کەسان و چیرۆکی کەسانی ناو رۆمانەکە نەبێ، ئەوە ئەو رۆمانە لە دایک نابێ. لە رۆمانی درێژترین ساڵدا پتر لە بیست و پێنج کەس بەشدارییان کردووە، بەشێکیان بە کرداری سەرەکی، بەشێکیان بە کرداری لاوەکی، لەوانە (کوێخا زۆراب. کەریم، شێخۆ، رۆستەم، قادر، عەباس، میرزا، سنجان، جەهانگیر، مەردان، سەید جەواد، رەمزی، سائیب، فاتمە، موراد چاوش، گەرەبێت، شەمسە، شێخ بابا، حەمە غەریب، براحەق، فەوزی، عاسم بەگ) لێرەدا رۆماننووس بەشێوەیەکی زیرەکانە، کەسانی ناو رۆمانەکە دەدوێنێ. هەرچەندە زۆربەی زۆری ئەو کەسانە زادەی خەیاڵن، بەڵام لە واقیعی ناوچەکە و رۆژگارەکەوە نزیکن. لەو سەردەمەدا زۆرجار دانیشتوانی دۆڵی کفران لە دەسەڵات و حوکمرانانی سەنجەق دادەبڕێن و دەبنە خاوەن دەسەڵاتی خۆیان. لە واقیعدا رۆماننووس باس لە چمکێ لە رووداوە مێژوویییەکانی سەردەمێک دەکا لەناوچەکەدا، بەڵام بەشێوەیەکی دوکیۆمێنتی نەیخستووەتە بەر دیدی خوێنەران، بەڵکو لەنێو چوارچێوەی رۆمانێکی پابەندکراو بە مەرج و رەگەزەکانی دارشتنی رۆمان شانی داوەتە بەر ئەو ئەرکە پڕ لە شەکەتی و ماندووبوونە، لەم رۆمانەدا ئەوکاتەی منداڵە شوانکارەکان سەرقاڵی یاری دەرهێنانی دووپشکن لە کونەکانەوە، لە رێگا پێچاوپێچەکەی دوور لە دێکەیانەوە سێ سوار بەدی دەکەن یەکسەر کوێخا زۆراب ئاگادار دەکەنەوە کە سێ سوار وەدەرکەوتن، بەرەو ئێرە دێن. کاتێک دەگەنە جێ تەماشا دەکەن یوزباشی و قۆڵچی و چەکدارێکی ترە. پاش ئەوەی چەند رۆژێک لەوێ دەمێننەوە، یوزباشی ئاماژە بۆ ئەوە دەکا لە سەنجەقەوە بە فەرمانێک بۆ دۆڵی کفران هاتوون. ئەویش ئەوەیە بە فەرمانێکی سوڵتانی لە بابولعالییەوە بڕیارە شێخۆ ببێ بە شێخ و سەرەک هۆزی دۆڵی کفران. پاش خوێندنەوەی فەرمانەکەش بە شێخۆ بەگ ناوزەند دەکرێ. لێرەدا دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکرێ کە رۆماننووس کوڕێکی شارییە و لە شاردا لە دایکبووە، بەڵام بەشێوەیەکی زۆر جوان بە زمانێک و وشەگەلێکی ناوچەکە دەدوێ وەک ئەوەی یەکێکە لە دانیشتوانی دۆڵی کفرانی ناوچەی گەرمیان، ئەم جۆرە زمان و تەکنیک و دارشتنە بۆ لێزانی رۆماننووس دەگەڕێتەوە.

(٢)

لەم بەشەدا رۆماننووس ئاماژە بۆ ئەوە دەکا کە چۆن

کوێخا زۆراب دەبێتە ئێشکچی ژنی کوڕەکەی لە کاتی شەوی لەدایکبوونی ڕۆستەمی کوڕەزایدا. ئەو شەوە (فەی)ی جنۆکە دەبینێ و دەیەوێ بێتە گیانی دایکی ڕۆستەم و دواجار دەچێتە ناخی کوێخا زۆراب و بە تەواوی تێکی دەداو تووشی نیوە شێتبوونێک دەبێ، بەڵام لەلایەن پیرەژنە قەرەجەکەوە چارەسەر دەکرێ، بە مەرجێک دەبێ ژنێکی تازە بخوازێ. ئەویش ڕوو لە ئامۆزاکانی دەنێت کە دانیشتووی یەکێ لە دێکانی چیای مازوخ دەبن و ژنیان لێ دەخوازێ.

ژنەکە ناوی (سنجان) دەبێ، خاتووژنێکی هۆزەکەیانە ڕۆژی پێش ئەوەی بە بووکێنی بیبەن، ئەو ژنەی کە لە حەمامدا سنجان دەشوا پیرەژنێکی زۆرزان دەبێ، لەگەڵ سنجاندا دەکەوێتە دیالۆگێکی پڕ سێکسەوە و دەڵێ: (سنجان چاوە ڕەشە درشتەکانی لە یەکنابوو. چێژی لەو شێلانە وەردەگرت. کە پێشتر نەیچەشتبوو. دوای ئەوەی پیرەژن لە دەستپێهنانی ژێر باڵی بووەوە. زۆر بەناسکی لفکە کەفاوییەکەی بەنێو مەمکۆڵانیدا دەهێنا. دواجار لە سکە لووسەکەیەوە دابەزی بۆ بەرۆکی. لەکاتێکدا هەردوو لاقی پێکەوە نووساندبوو. گرژی کردەوە. پیرەژن دەستی چەپی خستە نێو گەڵێیەوە. وتی پێویست بە خۆ گرژکردنەوە ناکا. ئاگادار بە کاتێک لە ئامێزی هاوسەرەکەتدا دەبی، نەکەی گرژیان کەیتەوە. بیانهێنیتە یەک، ئەو دەمە قاچەکانی خاو کردەوە. پیرەژن نەرمتر دەوروبەری ناو گەڵی دەشێلا. بەسەر پیرەژندا کەوت و دەستی کردە ئاخ و ئۆف).

تەماشاکە لێرەدا ڕۆماننووس وەسفێکی سێکسی سەرەنجڕاکێشەری ئاخنیوەتە نێو ڕۆمانەکەیەوە. وەسفیش لە دارشتنی ڕۆماندا ڕەگەزێکی پێویست و سەرنجڕاکێشە. ئایا ئەو وەسفەش دەربارەی ڕووداوی دڵتەزێن بێ، یان شوێنی لەدایکبوونی ڕۆمانەکەبێ، واتە سروشت و چۆنێتی شوێنەکە، یان وەسفی کەسایەتی بەشداربووانی ڕۆمانەکە بێ.

(٣)

لە بەشی چوارەمی ڕۆمانەکەدا، کاتێک (ڕەمەزان و شێخۆ و ڕۆستەم) دێن بۆ شار و یەکەم جار بڕیار دەدەن پشوودانەکەیان لە یەکێ لە خانەکانی شاردابێ. دواجار بڕیار دەدەن بڕۆنە ماڵی جەهانگیری خاڵۆی ڕەمەزان. لەو کاتانەشدا نێوان کوێخا زۆراب و جەهانگیر ئاڵۆز دەبێ، لەبەر ئەوەی جەهانگیر لەگەڵ بازرگانە جوولەکەکاندا تێکڵاوی زۆر دەکا. دواجاریش هەر دەچنە ماڵی جەهانگیر و چەند ڕۆژێک دەمێننەوە. لێرەدا دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکرێ کە ڕۆماننووس بە زمانێکی جیاواز لەنێو شار و بازاڕ و ماڵی جەهانگیردا کەسانی ڕۆمانەکەی دەدوێنێ. جیاواز لەو زمانەی کە لە دۆڵی کفراندا لەگەڵ کەسانی ڕۆمانەکەیدا هەڵسوکەوتی پێ دەکا. ئەمەش بۆ لێزانیی ڕۆماننووس لە پیشەکەیدا دەگەڕێتەوە. لە تەوەرێکی تری بەشەکەدا کاتێک زۆراب لەژێر دەوارەکەی میرزای ئامۆزایدا لەگەڵ کوڕەکانیدا دادەنیشن و دەست بە ئاخاوتن دەکەن، باس لە بژێوی ژیان دەکەن. زۆراب دەڵێ (ئەوەی گورگ ئاسا پەلامار نەدات، بە تۆڵەکە شێو دەکاتەوە). لێرەدا کوێخا زۆراب مەبەستی کارکردنە.. واتە ئەوەی کار بکا بەردەوام سکی تێر دەبێت. وەکو پێشینان وتوویانە: (دەستی ماندوو لەسەر سکی تێرە). لێرەدا دەتوانم بڵێم ئەم پەندە ڕەمز و سەمبۆل ئامێزە، زۆرجار لەنێوان کۆمەڵگای کوردەواریدا بەکاردەهێنرێ. هەر لێرەدا زۆراب وەک ڕەمزێک ئاماژە بۆ ڕەشماڵەکەی میرزای ئامۆزای دەکات. ئەو ڕەشماڵەی کە لە ناڵە گورگەی باپیریانەوە بەجێ ماوە. ڕێزگرتن لەو ڕەشماڵە، واتە ڕێزگرتنە بۆ نیشتمان.

لە ڕۆمان بەگشتی و ڕۆماننووسانی هەموو گەلانی جیهاندا سەمبۆل و ڕەمزیان بەکارهێناوە، تا خوێنەر بخەنە نێو دەروازەی هزر و خەیاڵەوە وەک مەتەڵێک ئەو سەمبۆل و ڕەمزە هەڵبێنێ. زۆرجاریش ڕۆماننووسەکان ڕەمز دەکەنە مەرجێک لە دارشتنی ڕۆماندا.

لە تەوەرێکی تری ڕۆمانەکەدا ڕۆماننووس جنۆکەو ئەفسانە لە ڕۆمانەکەیدا تەوزیف دەکا. ئەوکاتەی کەریمی کوڕی زۆراب بەشەو لە ڕووباری ئاوە سپی دەپەڕێتەوە، کچە جنۆکەکە کە ناوی (فەی) دەبێ ڕێی پێدەگرێ و دەڵێ وەرە باپێکەوە زەماوەند بکەین. لەژێر کاریگەری ئەو جنۆکەیەدا کەریم شێت دەبێ و دەپەڕێتە سەری. تەوزیف کردنی ئەم جۆرە تەکنیکە دەبێتە مایەی دەوڵەمەندکردنی ڕۆمانەکە و زیاترکردنی سەرنج ڕاکێشانی خوێنەر. ئەم جۆرە تەکنیکانەش لە زۆربەی زۆری ڕۆمانەکانی جیهاندا بەدی دەکرێ.

(٤)

گەر بێتو بە تێروتەسەلی لە چیرۆکەکانی بەشی شەشەم ل٩٥ وردبینەوە، هەست بە دیالۆگێکی سەرنجڕاکێش لەنێوان ڕۆستەم و قادر و عەباس و ڕەمزیدا دەکرێ، ڕەمزی کوڕێکی شاری و ئەوانیش لە دایکبووی دۆڵی کفران. لێرەدا هەست بە جیاوازی زادەی مێشکی شارییەک و لادێییەک دەکرێ. ڕۆستەم و قادر و عەباسێکی لادێیی، دەکەونە پرسیارکردن لە ڕەمزی: ڕۆستەم ڕووی کردە ڕەمزی و وتی:

* - من ناوم ڕۆستەمە. ئەویش قادری ئامۆزامە و ئەویش عەباسی ئامۆزای باوکمە.

* - منیش ناوم ڕەمزییە، بەڵام بە هەڵە پێم دەڵێن ڕەزمی.

* - لەلای ئێمەش بە قادر دەڵێن قالە و بە عەباس دەڵێن عەبە. قادر بەدەستی ئاماژەی بۆ ڕەمزی کرد:

* - بۆچی ئەو چرایەتان لەوێ هەڵواسیوە..؟

* - ئێمە ئەم چرایانەمان لێرەدا هەڵنەواسیوە. ئەوانە موڵکی شارەوانین. کۆڵانەکان ڕووناک دەکەنەوە.

* - ئەی سەگ، سەگتان نییە بۆ ڕاونانی دز.

قادر وتی:

* - ئەی شارەوانی حکومەتە.

* - بەڵێ.

* - ئەی حکومەت کێیە..؟

* - حکومەت نیزامە. خەلیفەش سێبەری خوایە لەسەر زەوی. لێرەدا ڕۆمانووس بە ڕاشکاوی ئاماژە بۆ جیاوازییەکانی ژیانی شار و ژیانی لادێ دەکا.

لە تەوەرێکی تری ڕۆمانەکەدا گۆڕانکارییەکی گەورە لەنێوان بنەماڵەی کوێخا زۆرابی دۆڵی کفراندا ڕوودەدا. بە تایبەت دوای شێتبوونی دووەم جاری کەریمی کوڕی کوێخا زۆراب. هەموو خێزان بیریان لە چاکبوونەوەی کەریم دەکردەوە. کاتی خۆشی زۆراب دەردی ئەوینێکی کوشندەی بەدەستی فەیی جنۆکەوە کێشابوو. دوا ئەنجام بڕیاریان دا زۆراب و ڕەمەزان و شێخۆ و میرزاو سنجان کەریم بۆ لای شێخ جەواد بڕۆن کە سەیدێکی عەرەب دەبێ لە دێی بنعێز. لەسەر ڕەزامەندی هەموویان ڕەشماڵەکەی نالە گورگەی باپیریان لەگەڵ خۆ برد. کاتێک کاروانی بانشاخ دەگەیشتە بەر دەرگای ماڵی سەید جەواد، سەید دێتە دەرەوە و پێشوازی لە مێوانەکانی دەکا و بە وێردی سەر زمان و دواجاریش بە دەنگێکی بەرز هاوار دەکا (حي یاالله) کەریم لە ئەسپەکەی دادەبەزێ، بەپێی خۆی بەرەو مام سەید دەچێ و دەستەکانی ڕادەمووسێ. میرزا ڕەشماڵەکەی باووباپیران هەڵدەدا و، بڕیار دەدەن لەو ناوچەیەدا بژین و جارێکی تر بۆ دۆڵی کفرانی پڕ لە دێو و درنج نەگەڕێنەوە.

سەرکەوتنی ڕۆمانووس لەوەدایە. لە واقیعێکی ڕیالیزمییەوە ئاماژە بۆ دابونەریت و ڕەفتار ئەفسانە و کەلەپووری ناوچەکە دەکا. بە شێوەیەکی جوان و پڕ لە ئیستێتیک توانیویەتی گێڕانەوەی مەتەڵی دێو و درنج و دێوەزمەی ڕۆژانی ڕابردوو لەنێو ڕۆمانەکەیدا تەوزیف بکا. هەرچەندێکیش ڕۆمانووس چەپڕەوێکی خاوەن پرەنسیپ و مەبدەئێکی تایبەتی خۆی بووە، کە بە هیچ شێوەیەک بڕوای بە عەقڵییەتی کۆن و جنۆکە و خورافییات نەبووە، بەڵام بۆ ئەوەی تۆکمەییەک و سەرنجێک بدا بە ڕۆمانەکەی، پەلی بۆ بیرۆکە و خەیالاتێ هاویشتووە کە لە پرۆگرام و میتۆدیدا نییە و بڕوای پێی نییە.

(٥)

لە بەشی هەشتەمی ڕۆمانەکەدا. تەوەرێکی تری نوێ دێتە کایەوە. لەنێوان دانیشتووانی بنعێز و تازە هاتووەکانی دۆڵی کفران. جەهانگیر دانیشتووی سنجەقە و ئامۆزای دانیشتوانی دۆڵی کفرانە. وەک

سەرمایەدارێک دێتە گۆڕەپانەکەوە لە ڕۆمانەکەدا. لە دێی بنعێزدا چەند کرێگرتەیەکی خۆی دەبێ وەک مەردانی دارۆغان لە دەوری کۆدەبنەوە. لێرەدا ڕۆماننووس ئاماژە بۆ جیهانی سەرمایەداری و فیودالّی و سووخۆری دەکا، کە چۆن چینی هەژار و دەچەوسێننەوە. کاتێک قادر و ڕۆستەم و عەباس دەچنە سەر مەردانی دارۆغە و تفەنگ و شەقڵ و دارۆغەکەی دەبەن، مەبەستیان دزێتی نەبووە، تەنیا ئەوە نەبێ لە جەهانگیر دووری بخەنەوە و بیترسێنن.

لە بەشی یازدەمینی ڕۆمانەکەدا، ڕۆماننووس ئاماژە بە سێ شتی پڕ لە سەیروسەمەرە دەکا. لەوانە ژن هێنانەکەی ڕەمەزان و میرزایە. دووەمەکەیان سێکس و هەوەسبازییەکەی کەریمی کوڕی زۆرابە لەگەڵ فاتیمەی ژنی هاپۆدا، کە لە ل١٧٤ ئاماژەی بۆ کردووە. لێرەدا گێڕەرەوە ئاماژە بۆ ئەوە دەکا کە چۆن فاتیمە دەستی کەریمی خۆشەویستی دەگرێ و لە شوێنی شایی و هەڵپەڕکێکە دووری دەخاتەوە و بە توندی یەکتر لە ئامێز دەگرن و کەریم سواری دەبێ، بەڵام لە هەمووی پڕ لە سەیروسەمەرەتر، سێکس کردنی قادر و ڕۆستەم و عەباسە لەگەڵ گوێدرێژەکانی هاپۆدا، کاتێک دەچنە نێو تەویلکەی هاپۆ، هەریەکە گوێدرێژێک دێنێ و سواری دەبێ، جاشکێکی بچووکیش بۆ ڕەمزی دێنن و سواری دەبێ.

لەم بەش و پەرەگرافانەی ڕۆمانی درێژترین ساڵدا ڕۆماننووس وەک کوڕە لادێییەک ئاماژە بۆ هەڵسوکەوتی کەسانی ناو ڕۆمانەکە دەکا، نەک وەکو کوڕە شارییەک بگرێ دەڵێی کەسێکە و لەناوچەکەدا ژیاوە. لە ڕەگەزیشدا ئەو لەدایکبووی یەکێ لە شارەکانی ناوچەکەیە، بەڵام وەک کوڕە لادێییەک وشە و ڕستە و دەستەواژە و قسەی نەستەق و پەندی پێشینانی لە داڕشتنی ڕۆمانەکەدا بەکارهێناوە. لێرەدا دەمەوێ ئاماژە بۆ شتێک بکەم ئەویش ئەوەیە خوێنەر ناتوانێ بڵێ سەد دەرسەد ڕۆمانی درێژترین ساڵ ڕۆمانێکی مێژووییە، بەڵام دەتوانین بڵێین ڕۆمانەکە مێژوو ئامێزە، لەبەر ئەوەی زۆربەی کەسانی ڕۆمانەکە خەیاڵین. دووریش نییە چەند کەسێکیان واقیعی بن.

کات ڕەگەزێکە لە بنیادنانی ڕۆماندا، بەڵام لە ڕۆمانەکەدا ئاماژە بۆ کاتی لە دایکبوونی ڕۆمانەکە نەکراوە. وەک شوێن کە لە سەرەتای داڕشتنی ڕۆمانەکەوە ئاماژەی بۆ کراوە، ئەویش دۆڵی کفرانە. لە ڕۆمانەکەدا شوێنی شاراوەشی بەدی دەکرێ ئەویش (سەنجەق)ە، ڕاستە سەنجەق قەزایە، بەڵام چ سەنجەقێک بە هیچ شێوەیەک لە ڕۆمانەکەدا ناوی شارەکە نابا. تەنیا ئەوە نەبێ ئاماژە بۆ سنووری جوگرافیای سەنجەقەکە دەکا و دەڵێ لە باشوورەوە چەمی ڕۆخانەو لە ڕۆژهەڵاتەوە ئیمام زەینەلعابدین و لە ڕۆژئاواشەوە ئیمام هەوا، منارە کۆنەکە.

لە سیاقی داڕشتنی سنووری سەنجەقەکەوە لەلایەن ڕۆماننووسەوە خوێنەری بەتوانا و بە سەلیقە وەک مەتەڵ هەڵیدێنێ کە سەنجەقەکە (داقووق)ی ئێستایە. هەرچەندێکیش ڕۆماننووس ئاماژەی بۆ (کات)ی لە دایکبوونی ڕۆمانەکە نەکردووە، بەڵام ئەوکاتەی ناوی یۆزباش و جەندرمە و قۆڵچی و چاوش لە ڕۆمانەکەدا بەکاردەهێنرێ، یەکسەر هەست دەکەی ناوەرۆکی ڕۆمانەکە بۆ دواکاتی دەوڵەتی عوسمانییەکان دەگەڕێتەوە. واتا کات و شوێن دوو مەرجی سەرەکین لە داڕشتنی هەموو ڕۆمانێکدا، نەوەک تەنیا لە ڕۆمانی درێژترین ساڵدا. لەم ڕۆمانەدا نووسەرەکەی هەوڵی داوە ڕۆمانەکەی نەچێتە قاڵبی مێژووییەوە.

(٦)

لە چمکێکی تری ڕۆمانی درێژترین ساڵدا ڕۆماننووس تیشک دەخاتە سەر جووڵانەوەی باباییەکانی ناوچەکە. واتا باباییەکان ئەو گرووپەن کە پێیان دەڵێن ئەهلی حەق. لەو سەردەمەدا ئەوانە وەک گرووپێکی ئایینی و سیاسی کەوتنە جووڵانەوە. ڕۆژ بە ڕۆژ بەهێزتر دەبوون و بەسەرۆکایەتی شێخ بابا خەڵکیان لە دەور کۆدەبووەوە. هەر ڕۆژێک بەسەر هۆز و عەشیرەتێکیاندا دەدا و شەبەیخوونیان دەکردن، دەیانترساندن. ئەوەبوو ڕۆژێک دایان بەسەر ئەو چەند ماڵەی کە لە دۆڵی کفرانەوە هاتبوون بۆ دێی بنعێز. بەشێوەیەکی ناڕەوا و دڕندانە میرزا ئاغای ئامۆزای کوێخا زۆرابیان فەلاقە کردو سەرو گوێلاکیان شکاند. هەروەکو برووسکی پێش هەورە تریشقە، ئەم دەنگوباسە بڵاوبووەوە. ئەوانەی هاتبوونە سەر میرزاو ئەو چەند ماڵە سی سوارێک دەبوون. کاتێک کوێخا زۆراب و خەڵکی دۆڵی کفران بەم

تاوانەیان زانی، کەوتنە کۆمەک و تەگبیر کردن. ئەوەبوو شەوێک کوێخا زۆراب مەردان و شێخۆی نارده سەر شێخ بابای سەرۆکی باباییەکان و گۆبەندێکی گەورەیان پێکردن و پاسەوانەکەیان کوشت و فیشەکێکی تریشیان بە تەنیشت تەرمی پاسەوانەکەوە دانا. ئەوکارەش خۆی لەخۆیدا وەک هەڕەشەیەکە بەرانبەر بە دوژمن. لێرەدا ئاماژە بۆ ئەوە دەکرێ کە ڕۆمانی درێژترین ساڵ دەچێتە قالبێکی مێژووییەوە، لەبەر ئەوەی گرووپی ئەهلی حەقەی باباییەکان لە مێژوویەکی دیاریکراودا لە کوردستان سەریان هەڵداوە.

پاش ئەو ڕیسوایی کردنەی شێخو و مەردان لەگەڵ شێخ بابادا کردیان، باباییەکان ترسێکی گەورە کەوتە ناخیانەوە. کوێخا زۆراب بۆ ئەوەی بیسەلمێنێ کە ئەو ڕیسواکردنە دەستی ئەوانی تێدا نییە، سەردانێکی شێخ بابای کرد و چەند ڕۆژێک لەلای مایەوە. بڕیاریان دا ژن بە ژنێکیش بکەن و دڵیان لە یەکتر ساف بێ و لە یەکتر نزیک ببنەوە. هەر لەو ساڵەدا شێخۆی کوڕی کوێخا زۆراب بڕیاری دا وەستا حوسێن عەلی کەرکووکی کۆشکێکی لە دێی بنعێزدا لەسەر شێوازی کۆشکەکەی شێخ بابای باباییەکان بۆ دروست بکات. ڕۆژ بە ڕۆژ ئەستێرەی شێخۆی کوڕی کوێخا زۆرابی دۆڵی کفران دەگەشایەوە. لە ڕاستیدا ئەو گورزە گورچکبڕەی، کە مەردان و شێخۆ بە باباییەکانیان گەیاند بە هەموو هۆزەکانی ناوچەکە بووە هۆی دەمکوتکردنیان.

(٧)

لە ڕۆمانی درێژترین ساڵدا ڕۆماننووس لەم بەشەی ڕۆمانەکەیدا ئاماژە بۆ سەرکەوتنی ڕۆستەمی کوڕی کەریمی کوێخا زۆراب دەکا. کە چۆن بۆ خوێندن باروبارخانەی خۆی بەرەو شاری کەرکووک دەپێچێتەوە و دۆڵی کفران بەجێ دێڵێ. لەگەڵ ڕەمزی کوڕی جەهانگیردا لەقوتابخانە پێکەوە دەخوێنن. شێخۆی مامی و کەریمی باوکی لەگەڵ مەرداندا لەگەڵیدا دەڕۆن و چەند ڕۆژێکیش لەوێ دەمێننەوە. هەر لەو ڕۆیشتنەدا باوکی و مامی شێخۆ لەگەڵ حاجی ئەمین ناوێکی بازرگاندا یەکدی دەناسن. ڕۆستەم لە قوتابخانەدا زۆر ئازاو لێهاتوو دەبێ. پاش ماوەیەک ئەنجوومەنی ماموٚستایان و بەڕێوەبەر بڕیار دەدەن بۆ خوێندنی بالاّ ڕۆستەم بۆ ولایەتی مووسڵ بنێرن. ڕۆماننووس لەو ساڵەدا واتا ساڵی ١٩٠٨ز ئاماژە بۆ جووڵانەوەی حزبی ئیتحاد و تەرەقی دەکا. کە کودەتایەک دژ بە سوڵتان عەبدولحەمید بەرپا دەکەن و سوڵتان لەسەر کار لادەدەن. لە هەمان بەشیشدا ئاماژە بۆ ئەوە دەکا کە سائیبی برادەری ڕەمزی یەکێکە لە گرووپی ئیتحادوتەرەقی لێرەدا ڕۆماننووس جارێکی تر ڕۆمانەکەی دەخاتە نێو چوارچێوەی مێژوویەکی دیاریکراو و بە ئاشکرا ئاماژە بۆ کاتی دوارۆژەکانی سوڵتان عەبدولحەمید دەکات.

دوا بەدوای ئەم بەشەش ڕۆماننووس لە ئاماژەکردنی بارە سیاسییەکانی ڕۆمانەکە دەوەستێ و دەست بە شرۆڤەکردن و شیکردنەوەی باری ئابووری ناوچەکە دەکات، بەتایبەت ئەو ساڵە وەرزی بێ بارانی و قاتوقڕی دەبێ لەناوچەکەدا. لەم بەشەدا وەک لە پێشەوە باسمان کرد، ڕۆماننووس کابرایەکی چەپڕەوە، بڕوای بە شتی واقیعی و پڕ لە زانیاری هەیە. بە هیچ شێوەیەکی بڕوای بە دوعا و نوشتە و خورافیات نییە، بەڵام بەسەر ئەوەشەوە لە کەشوهەواو دابونەریتی ناوچەکە ناچێتە دەرەوە. تەماشاکە چۆن کەسانی ڕۆمانەکە لەو ساڵە بێ بارانییەدا دەدوێنێ.

بە سازدانی کۆسە بە بارانێ و دوعا و پاڕانەوە لە خودای گەورە. هەتا قاپی ڕەحمەتیان لێ بکرێتەوە. پاش نوێژە بارانەیەکی زۆر و چەندین جار ڕوومەتی مەردانیان بە هیسی قازان ڕەش کردووە و بە کۆڵانەکانی دێیەکەدا سووڕیان داوە. کچان و ژنانی دێیەکە قازانە ئاو و تەنەکە ئاویان بەسەردا کردووە.. هەتا خودا دەرگەی ڕەحمەتیان لێ بکاتەوە. ئەو خەڵکەش بەدوای مەردانەوە بوون هاواریان دەکرد:

هەیاران و مەیاران
خوایە بیکەی بە باران
بۆ فەقیر و هەژاران.

هەر لەو ساڵانەشدا تورکمانی لادێکانی ناوچەکە بەزمانی تورکی بە کۆڵانەکاندا سووڕیان دەخوارد و دەیانگوت:

ئەڵڵا بر یاغش ئیلە
دام دیوار پاشی ئیلە
عامم ئوغل گیلەندە
قوندەراش یەش ئیلە

تەماشاکە ڕۆماننووس ئەوکاتەی باس لە شەوە پڕ لە سێکسەکانی کەریمی کوڕی کوێخا زۆراب دەکا لەگەڵ فاتمەی ژنی هاپۆ کە چۆن بە ڕێگای تەویلەی ولاخەکاندا دەخزێنە کۆشی گەرمی فاتیمەی هەوەسباز و یەکتر لە ئامێز دەگرن و گڕی گەرمی ناو گەڵە هەوەسبازەکەی دادەمرکێنێ. ئەمەش توخمێکی پڕ لە داهێنانە کە ڕۆماننووس لە جیهانێکی پڕ لە شەهوەت و هەوەسبازییەوە دەیگوێزێتەوە بۆ جیهانێکی پاڕانەوە لەیەزدان و دوعا کردن و نوێژە بارانە. ئەم بازدانەش لەکاتی داڕشتنی ڕۆماندا لە تەوەرێکەوە بۆ تەوەرێکی تر، بۆ زیرەکی ڕۆماننووسەکە دەگەڕێتەوە. بۆ نموونە زۆرجار تەماشا دەکەی ڕۆماننووسێک ڕۆمانێکی سیاسی، یان مێژوویی و ئایینی و کۆمەڵایەتی، یان باس لە کەسایەتی ناودارێک دەکا، بەهیچ شێوەیەک ناتوانێ لە ڕێباز و مەرجە سەرەکییەکانی داڕشتنی ڕۆمان لابدا، بەڵام ڕۆماننووس لە درێژترین ساڵدا، توانیویەتی چەمکە سیاسی و ئایینی و کۆمەڵایەتی و ئابووری لە ڕۆمانەکەیدا تەوزیف بکا.

(٨)

لەم بەشەی ڕۆمانەکەیدا ڕۆماننووس زۆرتر دەربارەی خێزانەکەی سائیبی برای فەوزی دەدوێ. فەوزی برا گەورەی سائیبە. لەسەر ئەوەی کە پێوەندی لەگەڵ حزبی ئیتحاد و تەرەقیدا هەبووە، گیراوە و سەرنگون کراوە هەرچەندە باوکی یەکێ لە ئەفسەرە دەرەجەدارەکانی دەوڵەتی عوسمانی بووە. لەکاتی سوڵتان عەبدولحەمیددا چەندین نیشانەی وەرگرتووە. واتا نیشانەی ئازایەتی و سەرکەوتن، بەڵام هیچ سوودێکی نەبووە و نەیتوانیوە فەوزی پێ بەردا.

ڕۆژێک لە داخاندا هەموو نیشانەکانی دەخاتە ئاودەستخانەکەی ماڵەوە. پاش ماوەیەکیش کۆچی دوایی دەکات. هەر لەم بەشەدا، هەرچەندە سائیب خەریکی ئامادەکردنی ڕوحی مردووەکان دەبێ و سەرقاڵی گرتنەوەی فاڵ و جادوو و دوعاکردن دەبێ. هەر لەو ڕۆژانەدا دەستنووسێکی باپیری لەنێو مەکتەبەکەیدا دەدۆزێتەوە. لەژێر کاریگەری ئەو دەستنووسەدا چل ڕۆژ و لەژێر زەمینەکەی ماڵەوەیاندا دەچێتە خەڵوەتەوە. کاتێک لە خەڵوەت دەردەچێ. زۆر لاواز و بێ تاقەت دەبێ. بەشێوەیەکی زۆرتریش فێری سیحر و چۆنێتی دواندنی ڕوح و خوێندنەوەی فنجان وەک نیوە شێتێک هەڵسوکەوت دەکا. دواجار ڕۆستەم و ڕەمزی دێن بۆ لای و شەوێک لەلای دەمێننەوە. چەند جارێک لەنێو پیاڵەدا بەختی ڕۆستەم و ڕەمزی تاقی دەکاتەوە. ڕۆستەم لەگەڵ ڕوحی نالە گورگەی باپیریدا دەدوێنێ.

دوو پرسیاری لێ دەکا، یەکەمیان لەو دنیادا حاڵی چۆنە بە وشەی (عەجیب) وەڵامی دەداتەوە. دووەمیشیان دەربارەی ڕۆیشتنەکەی بۆ خوێندن بۆ ولایەتی مووسڵ، بۆ ئەمەش نالە گورگەی باپیری ئاماژەی بۆ دەکا کە سەرکەوتوو دەبێ.

لە بەشی بیست و سێی ڕۆمانەکەدا، گۆڕانکارییەکی زۆر. لە ڕەوشی ناوچەکە بەتایبەت پاش هاتنی قائیمقام و قوماندانێکی تازە بۆ ناوچەکە بەدی دەکرێ. کەسانی ناودار و سەرۆک هۆز و پیاوماقوولان کەمتر هاتوچۆی سەنجەقیان دەکرد. جەهانگیری سەرمایەدار هەوڵی دەدا خۆی لە قائیمقام و قوماندان نزیک بکاتەوە. دەعوەتیان بکا، بەڵام ئەو ڕەفزی دەکرد. لەو کاتانەدا جەهانگیر توانی پێوەندییەکی بەتین لەگەڵ عاسم بەگدا ببەستێ، شەوێک جەهانگیر بۆ میوانی دەچێ بۆ ماڵی عاسم بەگ و بوتڵی شەرابی کۆنی بەعشیقە لەگەڵ خۆیدا دەبا و هەتا شەوگارێکی درەنگ دەخۆنەوە. هەردووکیان بە تەواوی نغرۆی خەیاڵ دەبن. عاسم بەگ بە جەهانگیر دەڵێ:

مام جەهانگیر لە زۆر لە ولایەتەکانی دەوڵەتی عوسمانی کار بەرەو خراپە دەڕوا، بەتایبەت لە ولایەتەکانی سامسۆن و ئەرزروم و تەبلیس و دیاربەکر، لەبەر ئەوەی حزبی ئیتحاد و تەرەقی دەیانەوێ کودەتا بەرانبەر سوڵتان عەبدولحەمید بەرپا بکەن و لەسەر کاری لابدەن، دوور نییە ئەو ئاژاوەیە بگاتە ئێرەش. من پێوەندیم لەگەڵ کاربەدەستانی ئێرەدا هەیە. فەرمانێک هاتووە دەڵێن سەرۆک هۆزەکان و پیاوماقوولانی سەنجەق دەگرن، لەوانەیە ناوی تۆشیان تێدابێ. هەرچۆنێک بێت و چارەسەری خۆت بکە. کاتێک جەهانگیر دەگەڕێتەوە بۆ ماڵ دەروازەی خەیاڵبازی لێ دەکرێتەوە. تەنیا دۆڵی کفرانی ئامۆزاکانم دەمشارێتەوە. جەهانگیر بە پەلە هاوار بۆ ئامۆزاکانی دەبا. شێخۆ و مەردان لە شەوێکی ئەنگوستە چاودا چەند بەرزە ولاخێک دێنن و ماڵ و

حـالّی جـەهانگیـر بۆ دێی بانشـاخی دۆڵی کـفـران دەگـوێزنەوە. لە هۆزەکـانی ناوچەکـەدا تەنیـا دوو هۆزی تورکـمـان و عـەرەب بۆ دەوڵەت و دەسـەڵات و سـەنجـەق سەرشۆڕ دەکەن. هێزێکی زۆر لەگەڵ قوماندانداندان بەرەو ناوچەی بنعێز دەڕۆن. خەریکی خۆ ئامادەکردن دەبن بۆ هێرش، بەڵام دوا بەدوای خۆ ئامادەکردن. فەرمـانێکی بابولعالی دێ و داوا دەکا لە قوماندان جارێکی تر بەرەو سەنجـەق بکشـێتەوە، بە گەڕانەوەی ئەو هێزە وەزعـەکە لەناوچەکـەدا ئارام دەبێ، بەڵام دەنگوباس دژ بە سولّـتان بەردەوام دەبێ، بەتایبەت ئەو گرووپە گەنجانەی کە لە شاکارەکاندا پێوەندییان لەگەڵ حزبی ئیتحاد و تەرەقیدا دەبێ، ڕۆژانە دەڕژێنە شەقامەکان و خۆ پیشاندان دژ بە سولّتان سازدەکەن.

(٩)

لە کۆتایی ڕۆمانەکەدا، واتە لە بەشی بیست و چواردا چەندین ڕووداوی سـەرسوڕهێنەر دێنە کایەوە. یەکێ لەو ڕووداوانە ئەوەبوو دانیـشـتـوانی زۆربەی زۆری ولایەتە عوسمانییەکان چ لادێی و سەنجەق و شارە گەورەکان بێ، چ شەقام و جێگا گشتییەکانی وەک بازاڕ و قوتابخانە و چایخـانە و لە فـەرمـانگەکـانی دەوڵەتدا بە ئاشکرا جوێنیان بە سولّتان دەدا. پشتگیرییان لە حزبی ئیتحاد و تەرەقی دەکرد. زۆربەی عەشیرەتەکان لە دەوڵەت یاخی بوون. سولّـتان بە هیچ شـێوەیەک ناوی نەمـا. لەناوچەی خـۆمـاندا زۆربەی خـەڵـک بۆ دۆڵی کـفـران هەڵدەهاتن. جەهانگیر و ڕەمزی کوڕی و ماڵ و منداڵیان هەڵهاتبوون بۆ لای کوێخا زۆراب. سائیبی برادەری ڕەمزی و ڕۆستەم لەوێ بوو. دۆڵی کفران لەو کاتانەدا بوو بە قەڵای قایمی ئەو خەڵکە.

بەردەوام سائیب و ڕەمزی و ڕۆستەم و عەباس و قادر دەڕۆیشتن بۆ گەشتوگوزار بۆ هاوینەهەواری خۆرنەوەزان. خەریکی ڕاوە ماسی بوون. لەو ڕۆژانەدا شێخۆ بەردەوام بەسـەر پشـتی ئەسپـەکـەیەوە بوو. دەربـارەی ئاگـاداری ناوچەکە. شێخۆ لەپڕ هاواری کرد:

* – جەماعەت... ها...ها... تەماشاکەن لە دوورەوە سێ سـوار بەرەو لای ئێـمـە دێن، هیچ کـەسـیـان سوارەکانیان نەناسییەوە هەتا بە تەواوی نزیکبوونەوە، ئەوکـاتەی بە تەواوی لە دێیـەکـە نزیـک بوونەوە. بۆیان دەرکەوت کە یۆزباشی و موراد چاوش و میـرزا ئاغـایە، یۆزباشی و مـوراد چاوش جلی کـوردییـان لەبەر بوو. ڕوونیـان کـردەوە کە هەواڵێکی خۆشیـان پێیـە، ئەویش لەسەر کار لادانی سولّتان عەبدولحەمیدە. ئاماژەیان بۆ خەڵکە ڕاوەستـاوەکە کرد. کە بۆ پێشوازییان هاتبوون. «لە ئەمـڕۆ بەولاوە بەهیچ شـێـوەیەک باج و سـەرانە بەدەسەڵات نادرێ. ئیتحادییەکان دەسەڵاتیان وەرگرت».

پاش بڵاوبوونەوەی ئەم هەواڵە خـۆشـە لە هەمـوو دۆڵی کفران و ناوچەکەدا بوو بە ڕۆژی شادی و زەماوەند. دوا بەدوای ئەم دەنگوباسـە پڕ لە خـۆشی و کـامـەرانییـە، لەشـەوەکـەیدا دەنگوباسێکی خۆشـتریش لەناو خێزانی کـوێخا زۆراب و دۆڵی کفراندا بڵاوکرایەوە. دەنگوباس گەیشتە دیوەخانەکەی کوێخا زۆراب کە فاتیمە خێزانی کەریمی کوڕی، کوڕیکیان بووە، لەبەر ئەوەی دانیشتوانی دۆڵی کـفـران شـەوێک پێش لە دایکبـوونی کـوڕەکـە پیرداودیان بینیوە وەک بەرق لە ڕووناکییەکەی ناوچەکەدا هەر هەمـوو بڕیاریان دا ناوی کـوڕەکـەی کـەریمی کـوێخـا زۆراب بنرێ «پیرداود».